

Branka Barčot

Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija, Hrvatska sveučilišna naklada, 2017., 394 stranice

Knjiga Branke Barčot *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija* sastoji se od uvodnoga dijela, šest opsežnih teorijskih poglavlja (*Konture i imanentne značajke frazeologije u okrilju jezikoslovlja*, *Lingvokulturološki pogled na frazeologiju*, *Kulturna zoologija i zoonimska frazeologija*, *Asocijativno ispitivanje i strukturno-semantička analiza prikupljenoga korpusa*, *Lingvokulturološka analiza frazema*, *Lingvokulturološki osvrt na jezičnu sliku svijeta (divlje životinje) Hrvata, Rusa i Nijemaca*) te poglavlja teorijsko-praktičnoga karaktera pod naslovom *Ideografska klasifikacija i trojezični ideografski rječnik*. Slijede *Zaključak*, *Trojezični rječnik asocijacija: divlje životinje*, *Rječnik lingvokulturoloških pojmova*, *Prilog s anketama*, *Literatura*, *Kazalo imena*, *Kazalo imena koja se pojavljuju na ćirilici* te *Bilješka o autorici*.

U poglavlju koje otvara knjigu, naslovljenome *Konture i imanentne značajke frazeologije u okrilju jezikoslovlja*, autorica sustavno i vrlo objektivno daje pregled razvoja frazeologije kao samostalne jezikoslovne discipline, neovisne o leksikologiji i inim disciplinama, i to u Hrvatskoj, Rusiji i Njemačkoj, ali s posebnim naglaskom na Rusiju kao kolijevku frazeologije (str. 15–21). Branka Barčot upozorava na neusustavljenost nazivlja te nepoželjnu raznolikost, odnosno terminološki pluralizam osnovne jedinice frazeološkoga sustava, što je ujedno i naslov jednoga potpoglavlja (str. 30–32). Naime, sve je očiglednija zbrka zbog različitoga definiranja ustaljenih desemantiziranih sveza, njihova tumačenja i, dakako, usvajanja. Kao ključna za razumijevanje frazema, navedena su i njihova glavna obilježja.

Imajući na umu i potencijalne čitatelje koji se do sada nisu susretali s frazeološkim radovima i (ili) nisu imali priliku upoznati se s frazeološkim (i frazeografskim) teorijskim postavkama, Branka Barčot veoma podrobno opisuje pristupe proučavanju frazema. Već u uvodnome dijelu potpoglavlja naslovljenoga *Pristupi proučavanju frazemā* (str. 32) upozorava na raznolikost pristupa i do danas aktualnih u frazeologiji. U okviru strukturnoga aspekta u proučavanju frazema, uz sad već prihvaćenu raščlambu na frazeme fonetske riječi (minimalne frazeme), frazeme sveze riječi (skupove riječi), frazeme rečenične stukture, polusloženice i poredbene frazeme, autorica izdvaja i jednorječne frazeme. Branka Barčot poziva se na Čermáka, koji smatra da »frazeeolozii koji negiraju postojanje leksičkih frazema ignoriraju očitu vezu između viših razina i razine morfoloških kombinacija« (str. 36) i upozorava da se u knjizi »prihvaa Čermákova teza o idiomatičnosti kombiniranja morfema unutar jednog leksema« (str. 37) te navodi primjere iz prikupljenoga njemačkog korpusa. Sve to upućuje na zaključak da i autorica, posve razumljivo, zagovara

da se i u postojeću raščlambu hrvatskih frazema uvedu jednorječni frazemi, a za čim se već u više navrata pokazala jasna potreba.

Slijedi upoznavanje sa semantičkim aspektom u proučavanju frazema, zatim kognitivnolingvističkim (važnost konceptualne metafore), psiholingvističkim, komunikativno–pragmatičkim te naposljetku lingvokulturološkim aspektom (str. 38–44).

U drugome poglavlju, pod naslovom *Lingvokulturološki pogled na frazeologiju* (str. 45), autorica predstavlja lingvokulturologiju, samostalnu, zasebnu jezikoslovnu disciplinu, u Hrvatskoj još nepoznatu, koja nastaje 90–ih godina 20. st. u Rusiji, a sam termin vezan je uz frazeološku školu V. N. Telije te uz radove V. A. Maslove, V. V. Vorob'eva, J. S. Stepanova, N. D. Arutjunove i dr. (2017: 45). Valja izdvojiti kako B. Barčot navodi da su od kraja 20. st., dakle, svega nekoliko godina od etabliranja lingvokulturologije, u Moskvi aktivne još četiri lingvokulturološke škole i to J. S. Stepanove, N. D. Arutjunove, V. N. Telije ili moskovska škola lingvokulturološke analize frazema te škola V. V. Vorob'eva, V. M. Šakleina i dr. (str. 48). Osim predstavljenih glavnih teorijskih postavki lingvokulturologije, Branka Barčot upoznaje čitatelja i s razradenim terminološkim aparatom (str. 49) pa navodi pojmove čije su definicije potom navedene u 10. poglavlju knjige, u *Rječniku lingvokulturoloških pojmova* (str. 358–360).

Autorica pojašnjava i pojam konceptosfere kulture, prisutan u Rusiji od 90–ih godina prošloga stoljeća, a koji je popunio prazninu u odnosu na postojeće pojmove (noosfera, smislosfera, logosfera i semiosfera, zatim model svijeta i slika svijeta) te jezične slike svijeta (str. 57), vrlo raznoliko, gotovo šaroliko tumačen ovisno o jezikoslovnim sredinama i školama (jezična slika stvarnosti, naivna slika svijeta i sl.).

U značajnome potpoglavlju *Lingvokulturološka metoda u frazeologiji* (str. 61–68) Barčot najavljuje središnju temu knjige po kojoj se ova znanstvena monografija razlikuje od svih dosadašnjih ukoričenih izdanja u kojima se autori bave nekom od odabranih frazeoloških tema, a to je – u kakvome su odnosu lingvokulturološka metoda i frazeologija te zašto se bilo koji opis izvanjezične stvarnosti i kulturološkoga konteksta u kojemu je frazem nastao ne može smatrati lingvokulturološkom metodom. Za početak, najvažnije je istaknuti da je V. N. Telija prva primijenila lingvokulturološki pristup »shvaćajući ga kao sinergiju kulture i jezika, odnosno kao interakciju dvaju različitih semiotičkih sustava« (str. 59). S obzirom na nemogućnost daljnje razrade, a u namjeri da potaknemo na čitanje knjige Branke Barčot i možebitno proučavanje lingvokulturologije, glavnu misao možemo rezimirati ovako: lingvokulturologija je mlada jezikoslovna disciplina koja se krajem prošloga stoljeća razvila i etablirala unutar škole V. N. Telije u Rusiji i koja je simbioza etnolingvističkih teorijskih postavki te metodoloških načela kognitivne lingvistike i konceptualne analize. Pod uredničkom palicom V. N. Telije 2006. godine objavljen je *Bol'shoj frazeologičeskij slovar' ruskogo jazyka*, rječnik u kojemu su uz svaku rječničku natuknicu, dakle frazem, navedeni i komentari lingvokulturološkoga karaktera (str. 62). Branka Barčot i hrvatskomu čitatelju približava sadržaj jednoga rječničkog članka navodeći lingvokulturološka objašnjenja ruskoga fra-

zema на ножах razdijeljena u nekoliko kategorija: 1) poveznica s mitologijom, 2) važnost suodnosa sastavnice *na* s prostornim kodom, a sastavnice *nož* s predmetnim kodom kulture, 3) metaforička obilježja noža, 4) frazem kao etalon zategnutih odnosa i neprijateljstva bez ikakve nade u promjene.

U trećemu poglavlju, naslovljenome *Kulturna zoologija i zoonimska frazeologija*, Branka Barčot tumači važnost kulturne zoologije, pojašnjava pojmove antropomorfizam i zoomorfizam te precizno definira pojam divlja životinja povezujući objašnjenje iz perspektive veterinarske znanosti regulirano Zakonom o lovstvu iz 2005. te podjelu T. Ladana iz *Etymologica* (str. 77). Autorica je za potrebe svojega istraživanja sastavila konačan popis divljih životinja i to ukupno njih 28 podijeljenih u tri skupine. Prvu čine sisavci (dabar, deva, jelen, jež, kuna, lav, lisica, majmun, medvjed, miš, ris, slon, štakor, tigar, tvor, vuk, zec i žirafa), drugu ptice (čavka, gavran, orao, sokol, sova, svraka i vrana), a treću gmazovi (gušter, krokodil i zmija). Frazeološki korpus obuhvaća oko 300 prikupljenih frazema (uključujući i okazionalizme) te četrdesetak poslovice i desetak uzrečica.

Kao što je i najavljeno naslovom *Asocijativno ispitivanje i strukturno-semantička analiza prikupljenoga korpusa* (str. 78–237), autorica u četvrtome poglavlju temeljito, pregledno i vrlo konkretno objašnjava svrhu asocijativnih ispitivanja i način njihove provedbe te opisuje razvoj asocijativne leksikografije (npr. *Frazeološki asocijativni rječnik* D O. Dobrovolškog i J. N. Karaulova, 1994). Posebna je pozornost posvećena verbalnim asocijacijama, koje mogu biti sintagmatske i paradigmatičke (taj odnos detaljno opisuje R. Dragičević, 2005), te asocijativnim poljima. Branka Barčot definira asocijativno polje kao »ukupnost odgovora dobivenih prilikom provedenog ispitivanja kada ispitanici na zadanu riječ podražaj reagiraju vlastitim asocijacijama (u kontinuiranom ili diskretnom obliku, slobodno ili kontrolirano).« (str. 84).

Posebno važnim i korisnim smatramo dio poglavlja u kojemu je opisano istraživanje provedeno asocijativnom metodom. Budući da je autorica procijenila opravdanost stava ruskih statističara da je za vjerodostojno ispitivanje asocijativnom metodom potrebno prikupiti 500 asocijacija na odabranu riječ podražaj, u istraživanju provedenome u travnju 2012. sudjelovalo je 495 izvornih govornika hrvatskoga jezika (369 žena i 126 muškaraca.), a u svibnju 2012. godine ispitana su 532 izvorna govornika njemačkoga (370 žena i 162 muškarca). Za analizu ruskoga dijela korpusa B. Barčot poslužila se *Ruskim rječnikom asocijacija* (2002) autora J. N. Karaulova, G. A. Čerkasove, N. V. Ufimceve, J. A. Sorokina i E. F. Tarasova, ali je u ožujku i travnju 2013. dodatno anketirala 33 studenata u Petrogradu da bi propitala eventualne promjene u odnosu na podatke prikupljene u razdoblju od 1988. do 1997. u svrhu sastavljanja spomenutoga rječnika. Upitnik je sadržavao 32 riječi podražaja i svaki je ispitanik trebao napisati prvu asocijaciju koju je izazivala riječ podražaj. Obradene podatke Branka Barčot uključila je u *Trojezični rječnik asocijacija: divlje životinje* uvršten i u ovu knjigu (9. poglavlje).

Naziv za divlju životinju bila je riječ podražaj. Tematsko grupiranje odgovora rezultiralo je određenim poljima asocijacija koja se ponavljaju u gotovo svake divlje životinje. To su sljedeća polja asocijacija navedena u općemu za-

pisu: ‘X – dijelovi tijela, vanjski izgled, kretanje, (ponašanje), fizičke osobine, (glasanje), vrste, (boje)’; ‘X – prehrana, stanište, način života’, ‘X – druge životinje (srodne i/ili nesrodne), sistematika’; ‘X – precedentni tekstovi i imena’; ‘X – osjećaji/stanja/dojmovi/situacije/reakcije u čovjeka’; ‘X – antropomorfne osobine (i aktivnosti)’; ‘X – sastavnica u frazemima (i poslovicama) i naznake frazema (i/ili poslovice)’. Postoji i niz polja asocijacija koja se pojavljuju samo u određenih divljih životinja (primjerice, ‘X – horoskopski znak’; ‘X – kulinarnost’; ‘X – astronomija’ itd.).

Kako bismo dočarali polja asocijacija na riječ podražaj *gavran*, popisat ćemo ih redoslijedom navedenim u knjizi: ‘dijelovi tijela, vanjski izgled, kretanje (ponašanje, fizičke osobine, glasanje, boja’, zatim ‘prehrana, stanište, način života’, ‘lokaliteti’, ‘druge životinje (srodne i/ili nesrodne), sistematika’; ‘precedentni tekstovi i imena’, ‘osjećaji/stanja/dojmovi/situacije/reakcije u čovjeka’, ‘predmet; vozilo’; ‘konkretno osobe; imena’; ‘horoskop’, ‘simbol; vjesnik’, ‘toponim’, ‘antropomorfne osobine i aktivnosti’, ‘sastavnica u frazemima i naznake frazema’. Slijedi opis i simbolika gavrana (str. 194) te analiza polja asocijacija – ‘GAVRAN – sastavnica u frazemima i naznake frazema’.

Prema istome modelu predstavljene su i sve preostale riječi podražaji – divlje životinje: etimologija naziva životinje i polja asocijacija za navedene koncepte svake od životinja u jezičnoj slici svijeta Hrvata, Rusa i Nijemaca.

Lingvokulturološka analiza frazema (238–249) naslov je petoga poglavlja u kojemu Branka Barčot pojašnjava važnost i značajke takve analize na primjeru dvaju od pet hrvatskih frazema uvrštenih u novu anketu: *liti (roniti) krokodilske suze* i *medvuđa usluga*. U knjizi su navedeni svi odgovori sljedećih 50 anketiranih studenata, izvornih govornika hrvatskoga jezika. Istraživanje je potvrdilo autoričinu pretpostavku da je došlo do proširenja značenja frazema *liti (roniti) krokodilske suze*, tj. da se pojavilo još jedno, dodatno značenje ‘glasno i neutješno plakati’, a za frazem *krokodilske suze* dodatno značenje ‘velike suze’, te da se frazem *medvuđa usluga* često netočno rabi u suprotnome značenju od ustaljenoga ‘nesmotreno nanese šteta, nespretno ukazana pomoć, nesmotren potez učinjen na čiju štetu /ob. unatoč dobroj namjeri/’.

U poglavlju *Lingvokulturološki osvrt na jezičnu sliku svijeta (divlje životinje) Hrvata, Rusa i Nijemaca* (str. 250–282) autorica analizira ostale odgovore tematski grupirane po poljima asocijacija s posebnim osvrtom na polje asocijacija uopćenoga naziva ‘X – precedentni tekstovi i imena’. Navedeni su odgovori ispitanika iz triju jezičnih zajednica povezani s različitim basnama, bajkama, književnim djelima, različitim predmetima, proizvodima itd. Svaka je životinja predstavljena u okviru analize njezina mjesta u jezičnoj slici svijeta Hrvata, Rusa i Nijemaca. Primjerice, tematsko polje ‘KROKODIL – precedentni tekstovi i imena’ otkriva da je na predodžbu te životinje za hrvatske ispitanike važnu ulogu imala precedentna dječja pjesma *Avanture maloga Juju*, za ruske ispitanike tu je ulogu imao kulturni sovjetski crtani film *Крокодил Гена и его друзья*, a za Nijemce – dječja pjesma *Schnappi, das kleine Krokodil*. Tematsko polje ‘DEVA – zaštitni znak’ obuhvaća istu asocijaciju i u hrvatskome i u ruskome i u njemačkome, a to su cigarete zbog imena poznate duhanske robne marke Camel, dok npr. za polje ‘KUNA’ Rusi donose odgovore relevantne za ovu vr-

stu ispitivanja, ali zato u jezičnoj slici svijeta Nijemaca kuna predstavlja štetu (naime, kuna se zavlači pod haubu automobila i pregriza kabele), a Hrvati tu životinju vezuju uz novčanu jedinicu (polje ‘KUNA – novac; financijska situacija’). U jezičnoj slici svih triju etničkih skupina kuna je i sinonim za krzno i brzinu (str. 253). Poglavlje u cijelosti dočarava ulogu divljih životinja u životu Hrvata, Rusa i Nijemaca upravo zbog precedentnih tekstova koji su utjecali na konstruiranje predodžbi o 28 životinja.

U sedmome poglavlju, pod naslovom *Ideografska klasifikacija i Trojezični ideografski rječnik: divlje životinje* (str. 283–318), koje zatvara teorijski dio knjige, navedene su općenite informacije o ideografskim rječnicima, principima njihova sastavljanja i posebnostima takvih rječnika. Naime, u Rusiji je ideografski rječnik uobičajeni naziv za rječnike u kojima klasifikacija podrazumijeva načelo koncept → znak, a kao polazište uzeto je načelo da se iz leksikona iščitavaju čovjekove ideje o svijetu. Branka Barčot primjenjuje pak onomasiološku metodu (prema uzoru na zapadnoeuropsku leksikografsku tradiciju), prema kojoj su formirane frazeosemantičke skupine. Iako je trojezični ideografski rječnik sastavljen po uzoru na rječnik T. V. Kozlove (*Ideografičeskij slovar’ russkih frazeologizmov s nazvanijami životnyh*), autorica je uvrštavanjem frazema još dvaju jezika napravila značajan iskorak u leksikografiji i uvelike potaknula supostavna istraživanja, ali i istraživanja unutar jednoga jezika, posebice hrvatskoga, jer u hrvatskoj leksikografskoj tradiciji ne postoji nijedan sličan rječnik (ni jednojezični ni višejezični). Razvidno je da su najbrojniji frazemi koji se odnose na ČOVJEKA, a frazemski je najbogatija skupina ČOVJEK KAO RAZUMNO BIĆE (41,6 %), u okviru koje je najviše frazema koji se odnose na *OSOBNOST, KARAKTERNE CRTE* (41,3 %) (str. 321). Rječnik se sastoji od Sheme ideografske klasifikacije, Sinopsisa, Popisa frazema podijeljenih po semantičkim grupama i triju indeksa u kojima se nazivi zoonimskih sastavnica navedeni prema abecednome redosljedu (za svaki jezik zasebno).

Nakon *Zaključka* slijedi *Trojezični rječnik asocijacija: divlje životinje*. Rječnik je organiziran u tri stupca s hrvatskim, ruskim i njemačkim zoonimima. Ruski rječnički članci sadržavaju podatke iz *Ruskoga rječnika asocijacija* (2002) autora J. N. Karaulova, G. A. Cerkasove, N. V. Ufimceve, J. A. Sorokina i E. F. Tarasova, a u hrvatske i njemačke, sastavljene po uzoru na njih, uvrštena je najprije natuknica, potom riječi reakcije koje se navode prema čestotnosti pojavljivanja (od najučestalijih do jednokratnih reakcija). Uz svaku riječ reakciju naveden je masno otisnut broj koji pokazuje koliko se puta navedena reakcija pojavila kao odgovor. Rječnički članak završava ukupnim brojem reakcija na zadanu riječ podražaj, brojem različitih odgovora, brojem multih reakcija te naposljetku brojem pojedinačnih reakcija, npr. na kraju rječničkoga članka natuknice JEŽ navedeni su sljedeći brojevnj pokazatelji: **495 + 81 + 8 + 46**.

Rječnik lingvokulturoloških pojmova deseto je i iznimno korisno poglavlje. U njemu autorica donosi definicije ključnih pojmova važnih za razumijevanje lingvokulturologije odnosno lingvokulturoloških testova (str. 358–360): *frazeološka kreativnost, frazeološko značenje, integrirani pristup u odabiru frazeološkog pristupa, intersemiotička transpozicija, konceptosfera kulture, kulturna informacija, kulturna konotacija, kulturna pozadina, kulturne univerza-*

lije, kulturni fond, kulturni koncept, kulturni prostor, kulturni sem, kulturno naslijeđe, kulturno sjećanje, lingvokulturna ličnost (kulturno-jezična ličnost), lingvokulturna paradigma, lingvokulturni koncept, lingvokulturološka rekonstrukcija, makrometaforički konceptualni model, mentalitet, mentalnost i precedentna imena.

Slijede prilozii: *Anketa za hrvatske ispitanike, Anketa za ruske ispitanike i Anketa za njemačke ispitanike te Anketa za lingvokulturološku analizu* (str. 361–369).

Bogat popis bibliografskih jedinica, rječnika i priručnika te korištenih elektroničkih izvora (str. 371–383) potvrđuje autoričin ozbiljan pristup temi. Knjigu završava *Kazalo imena i Kazalo imena koja se pojavljuju na ćirilici te Bilješka o autorici.*

Knjiga dr. sc. Branke Barćot važan je doprinos hrvatskomu jezikoslovlju jer je, između ostaloga, riječ o prvoj znanstvenoj lingvokulturološkoj monografiji objavljenoj u Hrvatskoj. Autorica je na iznimno respektabilan način, kompetentno i pregledno povezala dvije jezikoslovne discipline – lingvokulturologiju i frazeologiju. Iako se provedena i opisana istraživanja dijelom naslanjaju na model preuzet iz ruske jezikoslovne prakse, Branka Barćot učinila je važan znanstvenoistraživački iskorak anketiranjem izvornih govornika čak triju jezika – hrvatskoga, ruskoga i njemačkoga, analiziranjem rezultata do kojih je došla i sastavljanjem *Hrvatsko-rusko-njemačkoga ideografskog rječnika* kakva u europskoj leksikografskoj tradiciji nema.

Knjiga *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija* vrijedan je, dragocjen i nadasve izniman doprinos hrvatskoj, ali i ne samo hrvatskoj frazeologiji i lingvokulturologiji. Sigurna sam da će obradovati sve filologe, etnologe, antropologe, kulturologe, studente preddiplomske, diplomske i poslijediplomske razine te sve one koje zanima životinjski svijet i svaki pojam s tim svijetom povezan.

Ivana Vidović Bolt